

RUSSULA PUMILA ROUZEAU & MASSART,
EEN OOK IN NEDERLAND ONTDEKTE ELZENBEGELEIDER
(met kleurenplaat)

C. Bas

Rijksherbarium
Leiden

In 1974 hebben Annelies Jansen, Chiel Noordeloos en ik nogal wat aandacht besteed aan de paddestoelenflora van de essenhakhoutbossen van de landgoederen Ter Horst en Raaphorst tussen Wasse-naar en Voorschoten. Deze bossen zijn zeer oud, maar zullen in de naaste toekomst waarschijnlijk gedeeltelijk van karakter veranderen, daar het beheer als hakhoutbossen te kostbaar is geworden, nu het hakhout haast niets meer opbrengt.

Er zijn nogal wat verschillen tussen de diverse hakhout-percelen, voornamelijk samenhangend met de hoogte van het grondwater en de aanwezige boomsoorten. Het vochtigste type met hoofdzakelijk essen komt uit onze waarnemingen als mycologisch het meest interessant naar voren. Er heeft zich daar een vochtige rijke humuslaag ontwikkeld, waar bijvoorbeeld een paddestoeltje als *Lepiota brebissonii* het uitstekend op doet. Opvallend is de rijkdom aan *Rhodophyllus*-, *Marasmius*- en *Mycena*-soorten. Ik wil hier enkele namen noemen om een indruk te geven: *Rhodophyllus scabrosa* (broertje van *Rh. jubatus*; wordt herbeschreven door Kits van Waveren in *Persoonia* 8 (4) van dit jaar), *Rh. tenuipes* (massaal), *Rhodocybe truncata*, *Lepiota georginae*, *Marasmius cohaerens*, *M. epiphyllus*, *M. languidus*, *M. torquescens*, *Mycena oortiana* (veel), *M. praecox* (geregeld), *Pholiota oedipus*, enz.

Hier en daar staan ook in het vochtigste hakhout-type verspreide elzen, meidoorns, eiken, wilgen, enz. Onder een paar van die geïsoleerde elzen vond ik een vrij kleine vuil lilapaarse *Russula*, die opviel door de zeer donker grijs-bruine steel. Hoewel het materiaal oud en zeer vochtig was, heb ik het, gezien de opvallende steelkleur en de standplaats, zo goed mogelijk beschreven en gedroogd.

De determinatie stuitte direct op grote moeilijkheden. De kleur van de hoed, de scherpe smaak en de kleur van de sporen (wittig; "Romagnesi lb") brachten mij zowel met de "Flore" van Kühner & Romagnesi (1953) als met Romagnesi's *Russula*-monografie (1967) direkt in de groep van *Russula atropurpurea* en *R. fragilis*. Maar geen van de daarin opgenomen soorten heeft zulke grote sporen als de onze (9-12 x 7,5-8,5 μ m; voor alle zekerheid kontroleerde ik de basidiën; ze zijn 4-sporig), laat staan dit ken-

Russula pumila Rouzeau & Massart - Westfalen, Stukenbrock
bij Bielefeld, in Carici-elongatae-Alnetum medioeuropaeum,
8-X-1975. Boven: jonge vruchtlichamen; onder: volwassen
exemplaren. Foto: H. Jahn.

merk in combinatie met een zeer sterk grauw wordende steel.

Nu herinnerde ik mij dat ik enige maanden daarvoor een overdrukje had ontvangen van de heer Ch. Rouzeau (Pessac, Gironde) van een artikeltje (Rouzeau, 1970) over een nieuwe kleine elzenbegeleidende *Russula* uit Zuidwest-Frankrijk. Een snelle vergelijking van zijn beschrijving met de mijne liet er geen twijfel aan bestaan; het materiaal uit de Horsten behoorde tot dezelfde soort: *Russula pumila*. Mijn exemplaren waren alleen wat groter dan die uit de Gironde (hoed 35-40 mm tegen 15-30 mm doorsnede) en ik verkreeg een duidelijk positieve guaiac-reaktie op de steelbasis en Rouzeau niet.

De vondst werd gemeld aan Romagnesi die bevestigde dat de sporen volkomen identiek waren met die van *R. pumila*. Hij bleek het type van de soort in zijn bezit te hebben en stuurde mij een fragment daarvan. Overigens benadrukte Romagnesi in zijn brief de nauwe verwantschap van deze soort met *R. atropurpurea*.

Vóór ik een beschrijving van de soort geef moet ik nog een vervolg op zijn ontdekking melden. Via de heer Huijsman ontving ik van Dr. H. Jahn uit Heiligenkirchen materiaal en een dia van een elzen-*Russula* met de vraag of wij deze soort in Nederland kenden. De betreffende soort was op diverse plaatsen in Noordwest-Duitsland gevonden en er waren plannen hem als nieuw te publiceren. Spijtig genoeg voor de Duitse mycologen bleek het hier weer om *R. pumila* te gaan.

Jahn (1976) heeft de Duitse vondsten ondertussen in zijn tijdschrift gepubliceerd, vergezeld van een zeer fraaie kleurenplaat, waarop *R. pumila* in twee ouderdomsstadia is afgebeeld. Dank zij de grote medewerking van Dr. Jahn is het voor onze vereniging financieel mogelijk deze plaat hierbij ook aan de lezers van *Coolia* te presenteren.

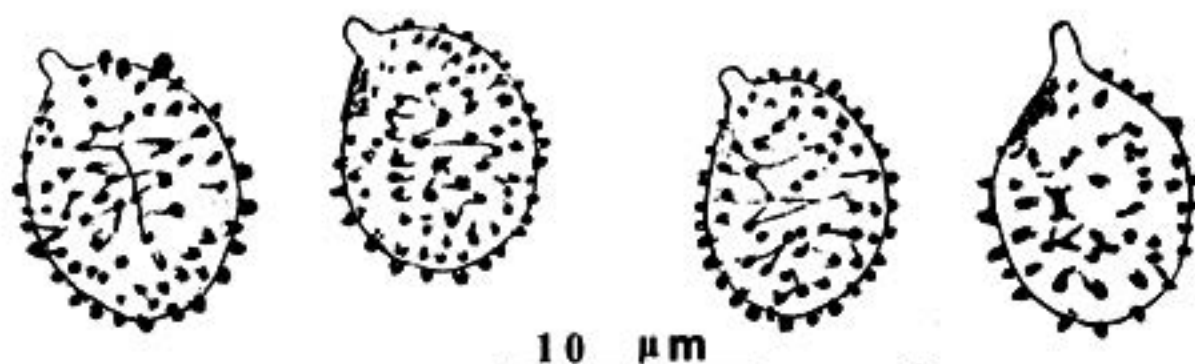
In de volgende beschrijving, waarvan het frame gebaseerd is op de Nederlandse kollektie, zijn aanvullende gegevens uit de oorspronkelijke beschrijving en die van Jahn tussen haakjes geplaatst.

Russula pumila Rouzeau & Massart

Hoed (klein tot) middelgroot, (15-)35-40(-60) mm in doorsnede (eerst konveks), spoedig ondiep schotelvormig, met (eerst gladdé, later) knobbelig-geribde rand, (eerst purper-wijnrood, later) purper-violet, met centrum (van begin af aan) zwartig purper en wat glanzend; hoedhuid tot $\pm$ halverwege aftrekbaar.

Lamellen aangehecht tot bijna vrij, (tamelijk) wijd uiteen tot) vrij dicht opeen (60-80), tamelijk smal, tot 5 mm breed, crèmig-wittig met grauwe tint, (brokkelig), met gave snede.

Steel (30-)50(-80)x(4-)8(-10) mm, cilindrisch met iets cla-

Russula pumila, sporen (van Bas 6332)

vate basis, (gekamerd, eerst wittig maar spoedig van basis uit gelig wordend en soms zo blijvend bij droogte, maar bij vochtig weer spoedig sterk grauw wordend tot) donker grijsig bruin (of zelfs zwart-grijs met okergelige tint, spoedig sterk overlans geaderd).

Vlees zowel in steel als in hoed zeer brokkelig, eerst wittig, maar vooral in steel spoedig geelbruin (tot gelig grijs) wordend. Smaak (scherp tot) zwak scherp. Geur onduidelijk.

Sporenstof iets crèmig wit, "Romagnesi lb".

Chemische kleuringen: (FeSO_4 negatief tot zwak); Guaiac (negatief tot) vrij sterk blauw-groen in steelbasis.

Sporen (8-)9-12x(7-)7,5-8,5(-9) μm , dicht bezet met vrij lage, tot 0,8 μm hoge, stompe wratjes gedeeltelijk door fijne lijntjes verbonden en soms tot korte dikkere lijsten samenvloeiend. Basidiën 4-sporig.

Cheilo- en pleurocystiden talrijk, sterk blauw-zwart kleurend in sulfovanilline, (50-75x6-10 μm), slank clavaat, soms met 5-10 μm lange spitse top. Pileocystiden talrijk, slank clavaat tot subcylindrisch, 5-10 μm breed.

Standplaats: Onder grauwe els (*Alnus glutinosa*) in essenhak-houtbos op zandig voedselrijk laagveen. (Jahn komt na opsomming van de beschikbare gegevens tot de konklusie dat *Russula pumila* voorkomt onder *Alnus glutinosa* in rijke gemengde bossen tot zuivere elzenbossen op vochtige maar niet te natte en niet te zure bodem.) Misschien is stromend grondwater een positieve faktor.

Verspreiding: Frankrijk (Gironde), Nederland (Zuid-Holland), West Duitsland (Sleeswijk-Holstein, Westfalen), Polen (Bieszczady-gebergte).

Het ziet er dus naar uit dat *Russula pumila* een in Europa wijd verbreide soort is, die vermoedelijk echter tamelijk kieskeurig is wat zijn standplaats betreft. Het is vrij zeker dat

hij in vele van de Nederlandse elzenbossen ontbreekt, anders was hij vast veel eerder voor de dag gekomen. Ik ben er echter vrij zeker van dat ik hem al eens eerder ben tegengekomen en wel op 10 oktober 1970 tijdens een exkursie van de N.M.V. in het Geuler bos bij Geul. Het was in een zeer gemengd moerassig bos aan de voet van de rand van het Maas-terras. Er groeide o.a. *Rhodophyllus porphyrophaeus*, Gele dovenetel, Moerasspiraea, Hondsdraf en natuurlijk Els. Wie deze paddestoelen toen heeft meegenomen weet ik niet. Ook anderen meldten mij dat ze deze soort vermoedelijk al eens gezien hadden.

Mocht U naar *R. pumila* gaan uitkijken, dan is het goed te weten dat zowel in Frankrijk als in Polen deze soort gevonden is in gezelschap van een andere zeldzame elzenbegeleider, n.l. *Amanita friabilis*. Van deze laatste soort is de eerste vondst in ons land in 1973 beschreven door Frencken (1973) onder de naam (synoniem): *A. sternbergii*. Het is een kleine slanke grijze amaniet zonder ring en met een verbrokkelende volva, die vaak lichtgrijze plakjes op de hoed achter laat.

Met een heleboel geluk vindt U ook in ons land nog eens *Russula pumila* en *Amanita friabilis* tezamen groeien. Maar kijk dan wel even goed om U heen, want dan bent U in een wel heel bijzonder elzenbosje beland!

Summary:

A description is given of *Russula pumila* Rouzeau & Massart, recognized for the first time in the Netherlands. In 1974 a collection was made under isolated *Alnus* in old *Fraxinus* coppices on rich sandy bogpeat north of the Hague. Attention is drawn to the fact that in France and in Poland this species was found to grow in the same habitat as another fungus associated with *Alnus*, the rare *Amanita friabilis* (P. Karst.) Bas.

Literatuur:

- Frencken, J. (1973). Een nieuwe Amaniet voor Nederland. - *Coolia* 16: 44-46.
- Jahn, H. (1976). *Russula pumila* Rouzeau & Massart, ein Täubling unter *Alnus glutinosa*, in Norddeutschland und Westfalen gefunden. - *Westfälische Pilzbriefe* 11: 15-22.
- Kühner, R. & Romagnesi, H. (1953). *Flore analytique des Champignons supérieurs*. Paris.
- Romagnesi, H. (1967). *Les Russules d'Europe et d'Afrique du Nord*. Paris.
- Rouzeau, Ch. (1970). *Russula pumila* Rouzeau et Massart, espèce nouvelle découverte en Gironde. - *Actes de la Société linnéenne de Bordeaux* 105 (Série A, No. 7): 1-3. "1968".